

1969

ROZE REVOLUTIE OF VERLOREN STRIJD?

Mosse-lezing 21 januari 2019

Joke Swiebel

Vijftig jaar geleden, op 21 januari 1969, hielden jongeren en studenten op het Haagse Binnenhof de eerste homodemonstratie in Europa. Zie het filmpje gemaakt door de VARA (en op die avond op de TV uitgezonden. Nu te vinden op www.anderetijden.nl/aflevering/709/Flikker-op

De jeugdige demonstranten pleitten voor afschaffing van artikel 248bis van het Wetboek van Strafrecht. Dat artikel stelde seksueel verkeer tussen meerderjarigen en minderjarigen van hetzelfde geslacht strafbaar, terwijl voor heteroseksueel verkeer de leeftijdsgrens 16 jaar was.

Dat artikel was niet alleen discriminerend, het stond ook de vrije ontplooiing en seksuele zelfbeschikking van jongeren in de weg. Het artikel – ingevoerd in 1911 – was gebaseerd op de gedachte dat jongeren ‘verleid’ kunnen worden tot homoseksualiteit. Dat

vonden de toen demonstrerende jongeren onzin, zij wilden zelf beslissen wat zij met hun seksualiteit deden en verzetten zich tegen de-staat-als-zedenmeester. Nadat een geleerde commissie – de commissie Speijer – had vastgesteld dat daar geen grond voor was, besloot een grote meerderheid van de Tweede Kamer in 1971 het artikel af te schaffen.

Het was niet zo zeer deze demonstratie die tot de afschaffing van het artikel heeft geleid. Allerlei deskundigen en maatschappelijke organisaties hadden al betoogd dat het artikel achterhaald was. Het COC had de afschaffing van art. 248 sinds 1951 in haar doelstellingen staan, maar had daar niet veel prioriteit aan gegeven. Men stelde het bestaansrecht en later de officiële erkenning van de vereniging voorop. Al te luid op de trom slaan over de afschaffing van 248bis zou die doelen in gevaar brengen, zo vond men. Gevolg was dat het COC tot 1971 niet toegankelijk was voor minderjarigen. Deze bleven zo ook verstoken van informatie. De demonstratie op het Binnenhof paste typisch in de ‘culturele revolutie’ van de jaren zestig van de vorige eeuw: jongeren kwamen voor hun eigen belangen op en spraken gevestigde meningen en autoriteiten graag tegen. Het artikel 248bis heeft veel leed veroorzaakt. Tussen 1911 en 1971 zijn ruim vijfduizend personen vervolgd; de helft van de vervolgd is veroordeeld tot een gevangenisstraf of een boete. Het artikel versterkte de maatschappelijke afkeer en vooroordelen tegen homoseksuelen. De intrekking van het artikel was dus pure winst.

Wat vierden of gedenken wij, vijftig jaar na die demonstratie tegen artikel 248bis? In de eerste plaats het begin van de moderne homobeweging in Nederland. De activiteiten van de studenten en jongeren in die dagen waren de opmaat tot de interne hervorming van het COC die in 1971 zijn beslag kreeg.

De stoot daartoe werd gegeven door een klein groepje dat voortkwam uit de jongeren- en studentenbeweging, dat zich tooide met de naam 'Nieuw Lila' en hervorming van het COC beoogde.

Eerder was al met de oprichting van de Stichting Dialoog (1964) en de uitgave van het gelijknamige tijdschrift een eerste stap naar openheid gezet. Het COC was uit de schuilkelder gekomen. Maar in 1969 - 1971 kwam de volgende stap: de agendering van maatschappelijke hervormingen door middel van wet en beleid. Dat is het tweede element dat we vandaag vierden. De afschaffing van artikel 248 bis betekende opruiming van de laatste expliciete discriminatie in de wet. Dat moest eerst gebeuren voordat we konden gaan bedenken hoe de wet in te zetten om de maatschappelijke discriminatie te bestrijden. Van de staat als vijand naar de staat als potentiële bondgenoot. '1969' werd zo de opmaat voor twee (langgerekte) politieke processen die leidden tot latere mijlpalen: de strijd om gelijke behandeling (1977 - 1994), uitmondend in de AWGB in 1994 en de discussie over het regelen van relaties, uitmondend in de openstelling van het huwelijk in 2001. Deze geschiedenissen moeten nog geschreven worden. Zij beslaan meer stof dan ik in deze lezing kwijt kan. Het is trouwens tijd dat de geld op tafel komt om wetenschappers aan het werk te zetten om deze zaken in kaart te brengen en te analyseren.

Ik ga dat vanmiddag niet doen. Wel wil ik stil staan bij de vraag: zijn onze verwachtingen uitgekomen? Was het een geslaagde omwenteling of is sprake van verloren illusies? Roze revolutie of verloren strijd? Daartoe wil ik nagaan wat wij toen dachten en wilden; ik zal daarbij putten uit bovengenoemde brochure van Nieuw Lila en uit stukjes die ik in die tijd heb geschreven.

WAT WIJ DACHTEN OF WILDEN

1. Homoseksualiteit bestaat niet
> *hoezo homo-identiteit?*
2. Hoepel toch op met die Vaste Vriendschap
> *individualisering van de wetgeving*
3. Homostrijd en vrouwenstrijd – twee kanten van dezelfde médaille
> *hervorming van de "maatschappijstructuur"*

Wat is van die drie dingen terecht gekomen?

Ad 1

Homoseksualiteit bestaat niet

In een artikel in *De Groene* (12 december 1970) greep ik terug op rede van Mary Zeldenrust op het Sextantcongres in 1967. Zij betoogde:

'Wanneer gesteld wordt dat seksualiteit een aspect van menselijk gedrag is, moet erkend worden dat de vorm die men voor zijn seksualiteit "kiest" minder belangrijk is dan de wijze waarop men zijn menszijn wenst te beleven. Anders gezegd: homoseksualiteit bestaat niet.'

In *De Groene* schreef ik dat er geen homoseksuelen bestaan, dat de homoseksuele identiteit een mythe is ('de homofiele medemens') en dat homoseksualiteit zeker geen 'way of life' is. Ik verzette mij tegen het verplicht je bekennen tot het 'Zo-Zijn', je aanmelden bij een als zodanig herkenbare minderheid. Ik wilde niet in een apart hokje plaatsnemen als voorwaarde voor tolerantie. Niet zo zeer belangenbehartiging voor

een minderheid moest het parool zijn, maar 'maatschappijverandering'.

Wat is er van deze ideeën terecht gekomen? Homoseksuelen bestaan wel, en hoe! Niet alleen wordt de homo-identiteit met trots gevierd er zijn ook een heleboel verwante identiteiten bijgekomen. De homobeweging heeft zich verbreed – zelfs in overheidsstukken is nu sprake van LGBTI-personen (lesbische vrouwen, homoseksuele mannen, biseksuele mannen en vrouwen, transgender- en intersekse personen). *Pride* is de leuze van menige optocht of manifestatie van de beweging. Maar identiteitspolitiek staat niet echt ter discussie. Natuurlijk is hier sprake van een dilemma. Spanning tussen het benadrukken van de eigen identiteit en het opgaan in de samenleving als geheel is een vraag voor alle emancipatiebewegingen. Maar misschien is de balans wel erg scheef gegroeid...

Het is mijns inziens tijd voor een volgende stap. Niet alleen moeten we doorgaan te strijden voor de belangen van LGBTI-personen – maar vooral werken aan het ontmythologiseren van deze identiteiten. Is het niet vooral het plakken van die labels en etiketten die leiden tot het getob over zelfaanvaarding, dat wij vijftig jaar geleden van ons af wilden schudden? Relativeer Uw identiteit. Waarom zou je je eerst moeten bekennen tot een bepaalde groep of categorie, voordat je 'jezelf mag zijn'? LGBTI personen hebben niet zo zeer recht op veiligheid en acceptatie omdat zij nu eenmaal zó zijn, maar omdat hen – net als iedereen – het mensenrecht van vrije keuze toekomt.

Ad 2

Van de Ethiek van de Vaste Vriendschap (E. v.d. V.V.) naar individualisering

In Seq (blad van het COC) van maart 1969 zei ik in een interview:

'Ik vind één van de allergrootste gevaren dat veel homo's die ethiek van de Vaste Vriendschap mooi vinden. Het is kwalijk dat je onder homo's nog vaak die hang naar de Vaste Vriendschap tegenkomt. Het is een imitatie van het huwelijk. Het hele huwelijksrecht zal op den duur op de helling gaan'.

Ik vond dat het doel van de homo-emancipatiebeweging niet moest zijn het erkennen van de homofiele vriendschapsrelatie. Niet één relatievorm op een voetstuk zetten. Individuele vrijheid van keuze voor levensvorm die het beste bij je past. Liever gelijkwaardigheid en keuzevrijheid. Dat werd een rituele formule:

Een vrije keuze
tussen diverse
gelijkgewaardeerde
gedrags- en relatievormen.

Wij vonden dat de sociale wetgeving, het gezinsbeleid, het woningbeleid enzovoort gericht moest zijn op het 'doorbreken van de monopolie-positie van huwelijk en gezin'. Die kwestie had twee aspecten: Enerzijds was het zaak de rechtsgevolgen van het huwelijk af te zwakken, aangenomen dat totale afschaffing van het

huwelijk een onhaalbare zaak zou zijn. Voortbouwend op de reeds bereikte hervormingen (handelingsbekwaamheid van de gehuwde vrouw, een moderner echtscheidingsrecht e. d.) pleitte de vrouwenbeweging voor individualisering. Anderzijds vatte de homobeweging het vraagstuk aan hoe je aan homo-relaties op een andere manier rechten zou kunnen verbinden.

De redenering was dat als je relaties wilt regelen je dan geen kopie van het huwelijk moet nastreven, want dat was gemaakt voor een ander soort relaties die wij niet wilden. De zwakke partij beschermen in homorelaties (per definitie a.h.w. tussen gelijken) is immers niet nodig.

Zo kwam het COC in 1973 – dat was dus nadat de eerder genoemde interne omwenteling had plaatsgevonden – met een nieuw idee: samenleven en niet trouwen.

Men sprak van het 'blokkendoos model'. Men zou verschillende varianten van relaties kunnen kiezen die tot verschillende rechtsgevolgen zouden leiden, al naar gelang men t.o.v. elkaar minder of meer verplichtingen – zoals onderhoudsplicht, zorgen voor huisvesting of van elkaar erven – op zich zou willen nemen.

Verschiedende soorten (vrijwillige) registraties zouden leiden tot verschillende voorzieningen in de wet. Er kwamen congressen en er verschenen allerlei rapporten die deze ideeën tot in details uitwerkten. Dit alles is nu volstrekt vergeten. Aanvankelijk leek dit idee

succes te hebben. Het belandde in het regeerakkoord (1978); de regering stelde werkgroepen en commissies in. Er kwam een werkgroep 'leefvormen'. Toch is deze weg een valkuil gebleken. Om dat te begrijpen moet je weten dat tegelijkertijd in de politiek de stelselherziening van de sociale zekerheid op de agenda stond. In die kwestie kwam de vrouwenbeweging met de eis van individualisering. Voor de rechten en plichten van de burgers m/v zou het geen verschil moeten maken in welk verband je (samen)leeft. De overheid zou je geen wederzijdse onderhoudsplicht moeten toedichten als je daarvoor niet zelf hebt gekozen. Deze gedachte is door de overgrote meerderheid in de Nederlandse politiek doelbewust geblokkeerd; een en ander stond haaks op de grondslag van het Nederlandse sociale stelsel, het leerstuk van de draagkracht van het gezin. De overheid vreesde voor moreel verval en verlies van controle en riep het spook van enorme kosten en gigantische fraude te hulp. Om te voorkomen dat mensen zelf gingen bepalen wat juridisch gesproken als samenwonen zou tellen, werd het dogma van de gezinsdraagkracht uitgebreid tot ongehuwd samenwonende stellen. Zie de discussie van destijds over gezinsbijstand en de 'tandenborstelcontrole'. De wettelijke erkenning van 'alternatieve' relaties werd beperkt tot het zgn. geregistreerd partnerschap, dat erg op het huwelijk lijkt. Daarna was de openstelling van het huwelijk juridisch gezien nog maar een kleine stap.

En zoals bekend was (een deel van) de homobeweging inmiddels een heel ander pad ingeslagen – samenleven en wél trouwen – en was zich gaan inzetten voor het huwelijk voor personen van hetzelfde geslacht. De eis van gelijkheid (*marriage equality*) leek ook moeilijk tegen te spreken en had de schoonheid van de eenvoud. Natuurlijk heeft openstelling van het huwelijk veel bijgedragen aan de acceptatie van homoseksualiteit. Tel Uw zegeningen. Maar dat was dus een andere uitkomst dan de inzet van de strijd die vijftig jaar geleden begon. De geschiedenis gaat zelden in een rechte lijn. Er is ook iets verloren gegaan, de vrije keuze. Je relatie goed regelen zonder in de valkuil van de – door de staat afgedwongen – afhankelijkheid terecht te komen is aanzienlijk bemoeilijkt.

Ad 3

Homo-en vrouwenemancipatie als twee kanten van dezelfde zaak

Beiden bewegingen beoogden het afbreken van traditionele beelden van mannelijkheid en vrouwelijkheid. Als deze theorie van de gemeenschappelijke noemer zou werken, zou je op gemeenschappelijke actiepunten tot samenwerking moeten kunnen komen. [Sommige feministen trouwens dachten hier toen heel anders over, wilden niks met mannen – ook niet met homo-mannen – te maken hebben. Het patriarchaat als één grote samenzwering. Dat vonden wij niet.] Wij wilden ‘maatschappijverandering’ en wel vanuit het gezichtspunt van de diversiteit van leefvormen, economische zelfstandigheid en individualisering, het loslaten van homo- en hetero-identiteiten en van smalle groepsbelangen. De huidige samenleving maakt integratie van homoseksualiteit onmogelijk, zo oreerden wij. We verzetten ons dus tegen de ‘heteronormativiteit’ als grondslag van de samenleving, maar die term kenden we nog niet.

We wilden hervorming van de wetgeving en van allerlei delen van het sociale beleid, hadden het over ‘een ander minderhedenbeleid’, sloten ons aan bij de klassieke eisen van de vrouwenbeweging (van gelijk loon tot kinderopvang en het recht op abortus) en bij de wens tot modernisering van de zedelijkheidswetgeving. Er was zelfs even een gestructureerd overleg tussen COC, FSWH, NVSH, MVM en Dolle Mina. Maar wij waren kinderen van onze tijd en ook een beetje naïef. Opmerkelijk dat onze agenda niets bevatte over armoede en ongelijke kansen, laat staan over het onrecht in de wereld. Alsof de situatie van homo’s daarbuiten stond... Daar wisten onze broeders en zusters elders, o.a. in de Verenigde Staten wel raad mee. Wij spraken wel – politiek correct in die dagen – van lesbische vrouwen en homoseksuele mannen, maar de rest van de alfabetsoep was nog niet in beeld. Ook de term *gender* was nog niet uitgevonden. Dat begrip kwam begin van de zeventiger jaren aan universiteiten in zwang, maar het duurde nog tien a vijftien jaar voordat het in het actiewezen en in de politiek werd gebruikt.

Onze analyse was dus op zijn minst onvolledig. En in het algemeen is het met die samenwerking van de homobeweging en de vrouwenbeweging niet zo’n vaart gelopen. Het was misschien ook wel wat veel gevraagd. Ieder deed vooral zijn eigen ding. Toch is er een belangrijk voorbeeld van waar die samenwerking wel zoden aan de dijk heeft gezet. In 1977 bracht de Emancipatiecommissie (EK) – het Advies voor een wet tegen seksdiscriminatie uit. Deze

Emancipatiecommissie was een officieel adviesorgaan van de regering en bestond behalve uit leden uit de vrouwenbeweging uit een klassieke afspiegeling van de politieke en maatschappelijke stromingen in ons land. Zoals eerder geopperd binnen de vrouwenbeweging bepleitte dit EK-advies om onder seksdiscriminatie ook te verstaan 'het maken van onderscheid op grond van aan het geslacht van de betrokkene(n) toegeschreven eigenschappen of kenmerken, dan wel op grond van gedragingen of uitingen in strijd met zulke eigenschappen of kenmerken'. Met deze vondst werd homodiscriminatie binnen boord geharkt en dus op de politieke agenda gezet. We schreven 1977. Vervolgens verscheen in 1981 het Voorontwerp van een Wet Gelijke Behandeling, waarin 'homofilie' als zelfstandige non-discriminatiegrond is opgenomen. Volgde een jarenlange politieke strijd, die uitmondde in de aanvaarding van de Algemene Wet Gelijke Behandeling in 1994, waarin homodiscriminatie is opgenomen. [Ook deze geschiedenis moet nog geschreven worden]. Daarmee is Nederland het eerste Europese land waar een dergelijke wet van kracht werd. Andere landen gingen veelal hiermee pas aan de slag toen zij op basis van het Verdrag van Amsterdam (1997) en de EU richtlijn (2000) daartoe verplicht werden – althans op het gebied van de arbeidsmarkt. Nederland liep dus niet alleen voorop in de openstelling van het huwelijk maar ook in de anti-discriminatiewetgeving; en dat laatste is terug te voeren op de connecties tussen de homobeweging en de vrouwenbeweging. Ken Uw geschiedenis.

Tot slot

Op mijn drie thema's is veel dus niet uitgekomen. Te utopisch gebleken, ingehaald door de tijd en door de politieke werkelijkheid. Maar de afschaffing van art. 248 bis was wel een keerpunt, als startpunt van de moderne beweging, voor de kentering van het maatschappelijk klimaat en voor de totstandkoming van nieuwe wetgeving en nieuw beleid. Onderweg zijn wel een aantal idealen en illusies gesneuveld. Af en toe moet je stilstaan bij die vergane vergezichten, om daarna weer je zegeningen te tellen. Maar je moet niet jezelf wijsmaken dat we altijd alleen maar datgene dat nu bereikt is op het oog hebt gehad. Sommige van die oude idealen zijn het best wel waard om opnieuw tegen het licht te houden. En de geschiedenis gaat zelden in een rechte lijn.

De moraal van dit verhaal:

2019

ROZE REVOLUTIE + VERLOREN STRIJD +/-

- ken je geschiedenis
- tel je zegeningen
- relativeer je identiteit

Joke Swiebel
Amsterdam, 21 januari 2019